

Vývoj zahraničného obchodu západného Balkánu vo svetle pokračujúcej ekonomickej integrácie regiónu

Petra GABRIELOVÁ*

Development of Foreign Trade of the Western Balkans in the Light of the On-going Economic Integration of the Region

Abstract

The article deals with development of foreign trade of the Western Balkans in the light of its on-going economic integration with European Union and also within the region. The analysis is contextualized within the framework of neo-classical theories of international trade (mainly Viner's theory of custom union) and verifies two main hypotheses. The first hypothesis deals with impact of the EU enlargement policy on economic integration of the Western Balkans and to it associated intensification of mutual trade relations. The second hypothesis addresses the issue of trends in the development of foreign trade of the region with the EU in the context of advancement of economic integration in the region of Western Balkans, thus the potential growth of intraregional trade to the detriment of trade with the EU.

Keywords: *Western Balkans, foreign trade, integration, European Union, intraregional trade*

JEL Classification: F15, F14, F17

Úvod

V našom príspevku budeme analyzovať zahraničný obchod krajín západného Balkánu (ZB) a jeho vývoj z hľadiska pokračujúcej ekonomickej integrácie s Európskou úniou (EÚ) a vzniku integračných štruktúr v rámci regiónu (CEFTA). Za základný rámec skúmania sme si stanovili analýzu vývoja zahraničného obchodu ZB, pričom naším cieľom bolo skúmať vplyv ekonomickej integrácie

* Petra GABRIELOVÁ, Ekonomická Univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov, Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5; e-mail: petra.gabrielova@euba.sk

regiónu na zmeny v teritoriálnej štruktúre zahraničného obchodu. Európska únia už od konca balkánskej krízy predstavuje hlavného obchodného partnera krajín ZB, avšak v súvislosti so súčasným vývojom v Európe, charakterizovaným ekonomickou krízou a spomalením integračných procesov, postupne začína dochádzať k zmenám v zahranično-ekonomickej orientácii ZB. Predovšetkým možno identifikovať tendenciu rozvoja vnútroregionálneho zahraničného obchodu, čo je do značnej miery ovplyvnené špecifickou podmienkou zo strany EÚ v podobe nadviazania úzkej regionálnej spolupráce. V tejto súvislosti skúmame dva aspekty vývoja zahraničného obchodu krajín ZB: jednak či spolu s postupom integračných procesov dochádza aj k rozvoju vzájomného obchodu medzi ZB a EÚ, jednak či s ohľadom na súčasný vývoj vnútroregionálnych obchodných vzťahov možno očakávať oslabenie pozície EÚ ako obchodného partnera krajín ZB. Pri skúmaní daných otázok sme si stanovili dve hypotézy:

H1: Postavenie západného Balkánu v rámci politiky rozširovania Európskej únie má pozitívny vplyv na rast vzájomného zahraničného obchodu.

H2: V posledných piatich rokoch dochádza k oslabovaniu pozície Európskej únie ako obchodného partnera krajín západného Balkánu na úkor vnútroregionálneho obchodu.

Pri overovaní našich hypotéz budeme vychádzať najmä z neoklasických teórií medzinárodného obchodu, zaoberajúcich sa ekonomickou integráciou a jej vplyvom na zahraničný obchod integrovaných krajín. Základnou metódou aplikovanou pri spracovaní príspevku bola analýza detailných dát a ich následné vyhodnotenie, vysvetlenie a interpretácia v konfrontácii so stanovenými hypotézami. Použité štatistické údaje boli získané z databáz Eurostatu, DG Trade a UN Comtrade. Z metodologického hľadiska možno príspevok zaradiť do kvalitatívneho výskumu, pričom výsledky a závery skúmania vychádzajú primárne zo základných štatistických výpočtov a interpretácie dostupných informácií a údajov.

1. Teoretické východiská ekonomickej integrácie

Ekonomická regionálna integrácia predstavuje inštitucionálne zjednotenie nezávislých národných ekonomík do väčšieho ekonomického celku (Grupe a Kušič, 2005). Hlavným cieľom tejto formy ekonomickej integrácie je dosiahnutie efektívneho využívania zdrojov na regionálnej báze a na tento účel sú odstránené všetky prekážky voľného pohybu tovarov, služieb, pracovných síl a kapitálu a sú vytvorené efektívne inštitúcie na podporu prehlbovania integrácie. Medzi hlavné pozitívne efekty regionálnych integračných zoskupení patrí rozvoj vzájomného obchodu medzi členskými štátmi, postupné odstraňovanie

obchodných a investičných bariér, úzka spolupráca v oblasti vedy a výskumu, ako aj zvyšovanie zamestnanosti.

Prístupy k regionálnej ekonomickej integrácii sme si zvolili za teoretickú bázu vzhľadom na pokračujúce zapájanie krajín ZB do širších ekonomických celkov, ktoré je založené na postupnom odstraňovaní bariér vzájomného obchodu. Na jednej strane ide o ekonomickú integráciu s EÚ, v rámci ktorej, podľa nášho názoru, už v súčasnom štádiu prístupových procesov došlo k značnej ekonomickej prepojenosti. Sme si vedomí skutočnosti, že krajiny ZB v súčasnosti nie sú členmi EÚ, avšak z čisto ekonomického hľadiska si myslíme, že v súčasnosti už môžeme hovoriť o vysokej úrovni ekonomickej integrácie vzhľadom na podstatné odstránenie bariér vzájomného obchodu a postupné zavádzanie *acquis* v ekonomickej oblasti zo strany krajín ZB. Na strane druhej ide o regionálnu integráciu v rámci krajín ZB, a to hlavne v súvislosti s prijatím novej dohody CEFTA (*Central European Free Trade Agreement*), ktorá umožnila vytvorenie zóny voľného obchodu medzi krajinami ZB. V rámci teoretických prístupov k ekonomickej integrácii sa zameriame jednak na ich základné východiská, jednak na potenciálny vplyv integrácie na členské štáty, s následným zameraním na predpokladané dôsledky rôznych foriem regionálnej integrácie krajín ZB.

Pri skúmaní efektov regionálnej integrácie budeme v prvom rade vychádzať z neoklasických teórií medzinárodného obchodu, konkrétne z teórie colnej únie Jacoba Vintera (1950), podľa ktorej má ekonomická integrácia priamy vplyv na podporu vzájomného obchodu členských štátov, čím sa stimuluje tvorba blahobytu v týchto ekonomikách. Podľa tejto teórie potom v dôsledku úzkej obchodnej spolupráce dochádza k vzájomnej konvergencii, keď relatívne menej rozvinuté krajiny dobiehajú úroveň rozvoja viac rozvinutých krajín zoskupenia. Sám Viner však vo svojom modeli poukazuje na dva protichodné potenciálne účinky ekonomickej integrácie – vytváranie obchodu (*trade creation*) a odvrátenie obchodu (*trade diversion*). Ekonomická integrácia teda nemusí nevyhnutne prinášať iba pozitívne efekty na jednotlivé integrované hospodárstva, ale môže pôsobiť aj negatívne. Na jednej strane teda odstránenie bariér a ciel v rámci integračného zoskupenia znižuje prekážky obchodu medzi členskými štátmi a umožňuje rast obchodnej výmeny, zvyšovanie výrobných efektívností a tvorbu konkurenčného prostredia na vnútornom trhu. Na strane druhej však dochádza v odvrátení obchodu členských štátov s krajinami mimo ekonomického integračného zoskupenia (Lipková, 2010). Z tohto hľadiska bude teda zaujímavé sledovať, ako na seba vzájomne vplyvajú dva samostatné procesy ekonomickej integrácie krajín ZB, teda či v dôsledku užšej integrácie s EÚ dochádza k odvráteniu obchodu s tradičnými partnermi krajín ZB, ktorých predstavujú, okrem členských štátov EÚ, hlavne ostatné štáty regiónu, alebo práve naopak, prehlbujúca sa regionálna spolupráca spôsobuje pokles obchodnej výmeny s členskými štátmi EÚ.

Na základe doterajších výsledkov skúmania reálnych dôsledkov ekonomickej integrácie v rôznych regiónoch sveta identifikujeme potenciálne efekty týchto dvoch foriem ekonomickej integrácie ZB, pričom našim základným zámerom je z čisto teoretického hľadiska identifikovať vhodnejší model integrácie, na ktorý by sa tento región mal zamerať. Vezmeme do úvahy dva základné prístupy – Vinerovu teóriu vytvárania a odvracania obchodu a štúdie regionálnych integračných zoskupení. Medzi základné štúdie, z ktorých sme vychádzali, patria diela A. J. Venablesa (2001), L. Cernata (2001) či P. Robsona (1998), ako aj štúdia Svetovej banky (2000). V týchto štúdiách je základným prvkom rozdelenie na štáty rozvinutého severu a menej rozvinutého juhu a následné skúmanie dôsledkov symetrickej a asymetrickej integrácie, teda integrácie juh – juh a integrácie sever – juh. V našom prípade teda aplikujeme tieto prístupy tak, že integrácia juh – juh predstavuje integráciu v rámci regiónu a integrácia sever – juh zase integráciu ZB do EÚ. Podľa Vinerovej teórie tvorba obchodu zvyšuje špecializáciu produkcie, a teda aj bohatstvo, kým odvrátenie obchodu znižuje celkové bohatstvo v dôsledku sústredenia produkcie do oblastí, kde krajina nedosahuje komparatívne výhody. Regionálna integrácia sever – juh a juh – juh majú podľa doterajších skúmaní podstatne odlišný efekt na rozvoj integrovaných krajín. Venables vo svojej štúdií (2001) preukázal, že integrácia juh – juh väčšinou vedie k odvráteniu obchodu a k divergencii príjmov členských štátov. Ako príklad uvádza integračné procesy v Afrike, kde došlo prevažne k odvráteniu obchodu, a to hlavne v prípade najchudobnejších krajín s najnižšími komparatívnymi výhodami, čím sa tieto krajiny stali ešte chudobnejšími. Na druhej strane Venables poukazuje na to, že v prípade regionálnej integrácie sever – juh, keď obchodné vzťahy nadväzujú menej rozvinuté krajiny s rozvinutými krajinami, dochádza prevažne k rýchlejšiemu rozvoju zaostávajúcich krajín, a tým i ku konvergencii príjmov členských štátov. K rovnakým záverom dospela vo svojej štúdií aj Svetová banka (WB, 2000), podľa ktorej zoskupenia vytvárané medzi krajinami s vysoko asymetrickou úrovňou rozvoja (medzi severom a juhom) sú pre krajiny juhu výhodnejšie ako zoskupenia medzi krajinami s relatívne symetrickou a nízkou úrovňou ekonomického rozvoja (medzi krajinami juhu).

Z uvedeného teda pre krajiny ZB, ktoré z ekonomického hľadiska zaradíme medzi krajiny juhu, vyplýva, že ich orientácia na EÚ by mala byť vhodnejšou voľbou než vnútroregionálna spolupráca. Na druhej strane však aj regionálna integrácia medzi krajinami juhu môže priniesť mnohé pozitívne efekty. Napríklad Cernat vo svojom príspevku (2001) uvádza, že pri takejto forme integrácie dochádza k rastu efektivity v dôsledku výmeny poznatkov, k tvorbe konkurenčného prostredia medzi rovnocennými partnermi, formovaniu väčšej vyjednávacjej sily či rastu atraktivity pre zahraničných investorov, keďže spojením krajín dôjde

k zväčšeniu harmonizovaného trhu bez bariér. V súčasnosti je, podľa nášho názoru, pre krajiny ZB najvhodnejšia stratégia v podobe simultánnej integrácie vo forme sever – juh (teda integrácia do EÚ) a vo forme juh – juh (teda vnútorná integrácia v rámci regiónu). Dochádza tak k diferenciacii obchodnej orientácie krajín ZB, čo v konečnom dôsledku znižuje zraniteľnosť krajín voči externým vplyvom, ako je napríklad súčasná kríza v EÚ. Skúmanie aktuálneho vývoja dvoch foriem ekonomickej integrácie krajín ZB a ich vplyvu na vývoj zahraničného obchodu, na ktoré sa v ďalšom texte zameriavame, považujeme preto za zmysluplné. Na základe historického vývoja v oblasti európskych integračných procesov však predpokladáme, že v budúcnosti jednotný trh EÚ s vysokou pravdepodobnosťou značne oslabí význam regionálneho integračného zoskupenia krajín ZB, pretože postupným začleňovaním štátov do EÚ bude zároveň dochádzať k vystupovaniu jednotlivých štátov z CEFTA a posilňovaniu väzieb s členskými štátmi Únie.

2. Ekonomická integrácia západného Balkánu s Európskou úniou

Už v súčasnej predvstupovej fáze udržiava EÚ veľmi intenzívne obchodné vzťahy s krajinami ZB. Obchodná politika EÚ voči ZB je postavená na štyroch pilieroch, a to na: systéme autonómnych obchodných preferencií, bilaterálnych obchodných dohodách, podpore regionálneho obchodu a podpore členstva štátov vo WTO (World Trade Organization).

Krajiny ZB majú v rámci zahraničného obchodu preferenčné postavenie už od roku 2000, keď Únia po prvýkrát zaviedla na takmer všetky produkty pochádzajúce z krajín regiónu *výnimočný neobmedzený bezcolný prístup na jednotný európsky trh*.¹ Tento režim bol zavedený na časovo obmedzené obdobie piatich rokov, pričom následne bol obnovený na ďalších päť rokov tak v roku 2005, ako aj v roku 2011. Posledná úprava preferenčného prístupu tovarov zo ZB do EÚ bola prijatá v decembri 2011, pričom pokrýva so spätnou platnosťou celý rok 2011, a zároveň garantuje danú reguláciu vzájomného obchodu až do konca roku 2015 (DG Trade, 2011).

Ďalší pilier obchodnej politiky EÚ voči regiónu predstavujú *stabilizačné a asociačné dohody*, ktorých hlavným cieľom je podpora ekonomickej integrácie, a súčasne posilnenie politickej stability a ekonomického rozvoja v celom regióne. V princípe tieto dohody zaručujú v oblasti pohybu tovarov menšie výhody ako autonómne obchodné preferencie, avšak ich význam vo vzájomných

¹ Obmedzenia v podobe tarifných kvót, ktorých výška bola stanovená v jednotlivých stabilizačných a asociačných dohodách, boli zavedené iba na víno, cukor a niektoré produkty z hovädzieho mäsa a rýb.

ekonomických vzťahoch je značný v súvislosti s ich dlhodobjšou víziou pôsobenia a cieľom zosúladenia právnej regulácie v oblasti obchodu. Tieto dva piliere teda sledujú podobné ciele, avšak využívajú rozličné prostriedky vplyvu na vzájomný obchod medzi EÚ a krajinami ZB.

Súčasťou aktivít EÚ v regióne je aj *podpora regionálneho obchodu* ako súčasť budovania stability na ZB, a to hlavne prostredníctvom vytvárania rôznych integračných štruktúr. Medzi najvýznamnejšie projekty patrí napríklad prijatie novej dohody o CEFTA (Dohoda o zmene a prístúpení k Stredoeurópskej dohode o voľnom obchode), ktorá vstúpila do platnosti v novembri 2007 a zahŕňala všetky krajiny regiónu plus Bulharsko, Rumunsko a Moldavsko.² V rámci tejto dohody sa postupne prijímajú opatrenia s cieľom ďalšej liberalizácie obchodu, a to v oblastiach, ako je rušenie ciel na poľnohospodárske produkty, odstraňovanie neobchodných prekážok obchodu, harmonizácia technických predpisov a štandardov či budovanie tzv. diagonálnej kumulácie pôvodu výrobkov³ (EC, 2009).

Posledným prvkom vstupujúcim do vzájomných ekonomických vzťahov medzi ZB a EÚ je *podpora členstva štátov regiónu vo Svetovej obchodnej organizácii* (WTO). Albánsko (2000), Chorvátsko (2000), Macedónsko (2003) a Čierna Hora (2012) sú už členskými štátmi WTO, v prípade Bosny a Hercegoviny a Srbska zatiaľ prebiehajú iba prístupové rokovania, pričom týmto krajinám bol pridelený status pozorovateľov. Únia v minulosti poskytovala a nečlenským štátom naďalej poskytuje technickú aj finančnú pomoc pri prijímaní potrebných právnych a inštitucionálnych reforiem v oblasti obchodu a budovania štruktúr vnútorného trhu. Cieľom EÚ je teda okrem internej integrácie v rámci regiónu a postupného budovania obchodných vzťahov krajín regiónu s ekonomikami jednotného trhu aj zapojenie západného Balkánu do multilaterálneho obchodného systému.

Na základe uvedeného teda môžeme konštatovať, že v prípade pôsobenia Únie na ZB môžeme hovoriť o viacúrovňovej podpore ekonomickej integrácie, ktorej účelom je zabezpečenie lepších predpokladov ekonomickej stability a rastu. Zavedením preferenčných obchodných dohôd, vytvorením novej dohody CEFTA a začlenením ZB do medzinárodných organizácií typu WTO docielila EÚ už dnes zavedenie mnohých potrebných ekonomických reforiem na západnom Balkáne, rast zahraničného obchodu či zvýšenie atraktivity celého regiónu pre zahraničných investorov.

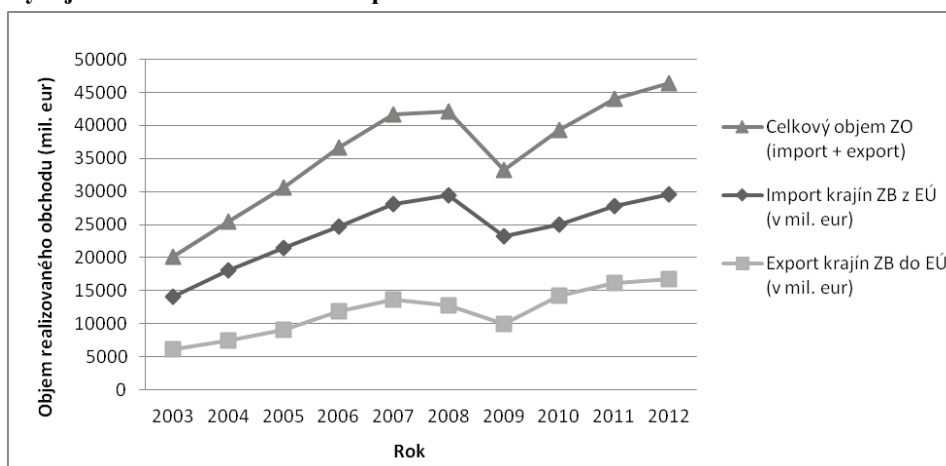
² V roku 2007 Rumunsko a Bulharsko vystúpili z CEFTA z dôvodu integrácie do EÚ.

³ Systém, ktorý napomáha budovanie regionálnej integrácie tým, že povoľuje krajinám spracúvať a exportovať produkty v rámci preferenčného obchodného systému aj za predpokladu použitia materiálov pochádzajúcich z iných krajín regiónu (materiály iných krajín regiónu sú vnímané ako ich vlastné materiály).

Európska únia v podstate už v tomto štádiu integračného procesu ZB odstránila všetky najvýznamnejšie formy obchodných bariér a v súčasnosti *predstavuje najväčšieho obchodného partnera regiónu*. Medzi 10 najväčšími exportnými partnermi ZB figuruje až 6 krajín EÚ: Taliansko, Nemecko, Slovinsko, Francúzsko, Maďarsko a Rumunsko (Brezáni, Nikolič a Strážay, 2007). Na základe toho možno konštatovať, že v oblasti obchodu už dochádza k značnému prepájaniu regiónu západného Balkánu a Európskej únie, pričom predpokladáme, že táto oblasť sa bude s procesom prehlbovania integrácie do EÚ a jej jednotného trhu rozvíjať i naďalej s rastúcou tendenciou. V grafe 1 uvádzame vývoj realizovaného zahraničného obchodu medzi krajinami ZB a EÚ v posledných desiatich rokoch (2003 – 2012).

Graf 1

Vývoj zahraničného obchodu západného Balkánu s EÚ 27

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z databáz Eurostatu.

S výnimkou krízových rokov (2008 a 2009) dochádzalo k trvalému rastu exportu z krajín ZB do EÚ, pričom v roku 2010 išlo o medziročný nárast objemu vyvezených tovarov a služieb až o 43,5 %. Za obdobie od 2003 – 2012 predstavoval priemerný medziročný rast exportu ZB do EÚ viac než 14 %. V oblasti importu tovarov a služieb do krajín ZB z EÚ došlo k pomalšiemu tempu rastu, priemerný medziročný rast za sledované obdobie dosiahol necelých 10 %. Objem importu do regiónu z EÚ však stále dosahuje takmer dvojnásobnú úroveň, ako je objem exportu ZB do EÚ. Bilancia zahraničného obchodu ZB s EÚ je teda dlhodobo záporná a vykazuje len mierne znižovanie. Na druhej strane však celkový realizovaný obchod medzi západným Balkánom a Európskou úniou s výnimkou roka 2009 kontinuálne rástol a v roku 2012 dosiahol úroveň takmer

46,5 miliárd eur (číselné údaje získané na základe vlastných výpočtov z údajov databázy Eurostat, 2013).

Na základe analýzy podielu importu, ako aj exportu regiónu ZB z/do EÚ môžeme v prípade všetkých krajín konštatovať, že Únia už dlhodobo predstavuje pre región najvýznamnejšieho obchodného partnera. Podľa údajov v tabuľke 1 vidíme, že z hľadiska dovozu sú krajiny ZB do značnej miery závislé od Európskej únie. Podiel členských štátov Únie na importe jednotlivých krajín sa pohybuje podľa posledných dostupných štatistických údajov z roku 2011 za jednotlivé krajiny od 39,2 % (Čierna Hora) do 64,0 % (Albánsko). Na základe zdrojov dostupných za región ZB ako celok sme zistili, že v roku 2012 dovážali krajiny ZB z EÚ hlavne stroje a dopravné prostriedky (27,5 % z celkového importu z EÚ), výrobky chemického priemyslu (16,1 % importu) a palivá (13 % importu) (DG Trade, 2013).

T a b u ľ k a 1

Podiel EÚ 27 na importe krajín západného Balkánu, 2002 – 2011 (v %)

Krajina/rok	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Čierna Hora	–	–	–	45.3	47.4	45.4	42.7	37.5	37.7	39.2
Chorvátsko	71.9	68.7	71.0	67.9	67.2	64.5	62.3	62.6	60.2	61.8
FYROM	61.7	60.3	–	54.7	53.0	49.6	49.0	52.2	53.1	54.6
Srbsko	–	–	–	54.2	54.4	55.1	51.4	52.9	54.8	53.5
Albánsko	77.0	74.3	70.5	67.2	65.5	59.9	60.7	64.9	64.6	64.0
Bosna a Hercegovina	–	38.4	43.8	53.9	53.1	47.9	48.0	49.1	45.9	45.4

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostatu (2013).

Pre krajiny západného Balkánu však Európska únia predstavuje podstatne významnejšieho partnera z hľadiska odbytového trhu pre jeho tovary a služby. Na základe skúmania podielu exportu západného Balkánu do EÚ je zrejmé, že zo všetkých krajín ZB smeruje viac ako polovica vývozu do krajín EÚ, pričom v prípade Albánska ide o takmer tri štvrtiny vývozu (pozri tab. 2). Medzi hlavné vyvážané komodity dlhodobo patria stroje a dopravné prostriedky (až 20,7 % z celkového exportu r. 2012), palivá (19,1 % exportu r. 2012), ako aj poľnohospodárske produkty (13,5 % exportu r. 2012) (DG Trade, 2013).

T a b u ľ k a 2

Podiel EÚ 27 na exporte krajín západného Balkánu, 2002 – 2011 (v %)

Krajina/rok	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Čierna Hora	–	–	–	53.5	66.5	69.3	62.2	48.3	55.9	50.1
Chorvátsko	66.10	71.4	65.8	63.3	64.3	60.3	63.2	60.9	61.6	59.9
FYROM	55.89	58.9	–	56.9	61.3	65.2	59.5	56.2	61.3	60.6
Srbsko	–	–	–	60.2	58.2	58.1	48.5	46.7	58.7	59.0
Albánsko	92.74	93.8	90.9	89.4	88.6	83.1	79.7	84.7	70.1	72.7
Bosna a Hercegovina	–	38.9	45.8	54.7	59.7	57.3	55.0	54.0	54.4	55.7

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostatu (2013).

Z uvedených údajov je možné vyvodit', že Únia na jednej strane predstavuje najväčšieho obchodného partnera ZB, avšak na strane druhej postupne dochádza k poklesu jej významnosti vo viacerých krajinách regiónu, špeciálne v prípade Albánska a Čiernej Hory. Podľa nášho názoru sa postavenie EÚ v zahraničnom obchode skúmaných krajín oslabuje na úkor vnútroregionálneho obchodu, čo bude predmetom nášho ďalšieho skúmania.

3. Ekonomická integrácia v rámci regiónu západného Balkánu

Ako sme už uviedli, Európska únia jednoznačne predstavuje pre krajiny ZB primárneho obchodného partnera, pričom by sa podľa doterajších vývojových tendencií rastu objemu zahraničného obchodu dalo predpokladať, že nedôjde k jeho výraznejšiemu poklesu. Avšak na základe skúmania podielu EÚ na zahraničnom obchode krajín ZB sme zistili, že v posledných rokoch možno identifikovať mierne klesajúcu tendenciu k poklesu významnosti jednotného trhu EÚ pre región. V tejto súvislosti je našim zámerom zistiť, či k postupnému odvráteniu obchodu dochádza v súvislosti s rozvojom vnútroregionálnej ekonomickej integrácie. Domnievame sa, že v tejto súvislosti je paradoxné, že spolupráca v rámci ZB je v podstatnej miere dôsledkom špecifických črt integračného procesu štátov tohto regiónu do EÚ. K vnútornej ekonomickej integrácii totiž dochádza jednak v dôsledku toho, že regionálna spolupráca predstavuje osobitnú podmienku procesu rozširovania EÚ o krajiny ZB; k intenzifikácii obchodných vzťahov však dochádza, podľa nášho názoru, aj z dôvodu krízy v Európe a neistoty budúceho vývoja integračného procesu krajín ZB. V posledných rokoch totiž EÚ začala vysielat' regiónu negatívne signály ohľadom jeho skorého začlenenia, opierajúce sa hlavne o argumenty obmedzenej absorpčnej a integračnej kapacity, ako aj únavy z rozširovania. Tento postoj EÚ už v súčasnosti vedie politické elity, ako aj obyvateľstvo krajín ZB k pochybnostiam, či sa prísľub budúceho členstva niekedy skutočne premení na realitu. Pokiaľ sa na celú problematiku pozrieme komplexne, kladieme si otázku, či za daného vývoja v budúcnosti nedôjde k negatívnemu obratu aj z hľadiska ekonomickej spolupráce a či sa krajiny nebudú orientovať skôr na vnútroregionálny obchod.

Trhy v rámci ZB boli v minulosti veľmi intenzívne prepojené a vzájomný obchod v rámci regiónu predstavoval veľmi významnú súčasť zahraničného obchodu väčšiny krajín. V dôsledku historických udalostí boli pretrhané viaceré väzby, zmenilo sa politické smerovanie a odlišná zahraničnopolitická orientácia väčšiny krajín spôsobila ochladnutie nielen politických, ale aj ekonomických vzťahov. Začiatky liberalizácie obchodu medzi krajinami ZB sa začali formálne vyvíjať v rámci Paktu stability pre juhovýchodnú Európu. Ten vytvoril základ na

prijatie Memoranda o porozumení v roku 2001, v ktorom sa štáty regiónu zaviazali k rokovaniam o uvoľnení vzájomného obchodu prostredníctvom bilaterálnych dohôd. Dôvodom zavedenia daného systému namiesto vytvorenia zóny voľného obchodu bola nízka podpora intenzívnejšej regionálnej spolupráce zo strany niektorých krajín (najmä Chorvátsko a Macedónsko), pretože tie sa obávali, žeby sa táto forma integrácie stala substitútom integrácie do EÚ. V rámci uvedeného procesu bolo prijatých 32 bilaterálnych dohôd o liberalizácii obchodu, ktoré sa však podstatne líšili z hľadiska rozsahu odstránenia bariér obchodu, a navyše sa často vyskytovali komplikácie s ich implementovaním. Ku kvalitatívne novej forme ekonomickej integrácie na západnom Balkáne došlo až prijatím novej dohody o CEFTA v roku 2006, prostredníctvom ktorej došlo k vytvoreniu zóny voľného obchodu. V roku 2007 bola dosiahnutá úplná liberalizácia obchodu medzi krajinami ZB v oblasti priemyselných výrobkov a pri poľnohospodárskych produktoch ostal v platnosti iba minimálny počet kvót (Grančay a Szikorová, 2012). Na základe analýzy obchodných vzťahov regiónu za posledných päť rokov od zavedenia zóny voľného obchodu (2008 – 2012) sme dospeli k záveru, že viaceré krajiny ZB sa objavili na popredných miestach najvýznamnejších obchodných partnerov v regióne (DG Trade, 2013). Rozhodli sme sa teda skúmať súčasný stav vzájomného obchodu medzi jednotlivými krajinami ZB a porovnať ho s úrovňou zahraničného obchodu s Európskou úniou. Percentuálny podiel krajín na zahraničnom obchode ostatných krajín regiónu a EÚ uvádzame v tabuľke 3.

T a b u ľ k a 3

Zahrančný obchod krajín západného Balkánu v rámci regiónu a s EÚ, 2012 (v %)

Krajiny ZB Partner	Chorvátsko	Macedónsko	Čierna Hora	Srbsko	B a H	Albánsko
Chorvátsko	*	2.1	8.9	3.2	14.8	1.0
Macedónsko	0.7	*	1.4	2.7	1.1	1.7
Čierna Hora	0.7	0.3	*	3.4	1.3	0.4
Srbsko	2.7	11.4	28.2	*	9.3	6.4
B a H	7.0	1.5	6.9	5.9	*	0.5
Albánsko	0.2	1.1	1.0	0.5	0.2	*
EÚ	61.1	56.9	41.3	55.5	48.9	66.3

Poznámka: B a H – Bosna a Hercegovina.

Prameň: Vlastný výpočet na základe údajov z UN Comtrade a Eurostatu.

Z uvedených údajov vyplýva, že do vnútroregionálneho obchodu sa nezapájajú všetky krajiny rovnakou mierou. Možno konštatovať, že Albánsko je najmenej regionálne integrovanou ekonomikou, pričom sme po bližšej analýze zistili, že tento trend je dlhodobý a existujú len mierne náznaky nárastu ekonomickej interakcie krajiny s ostatnými ekonomikami regiónu. Za posledných desať rokov

totiž došlo len k minimálnemu rastu dovozu a k zanedbateľnému rastu až poklesu vývozu, a to zo/do všetkých krajín ZB. Toto nízke zapojenie Albánska do vnútroregionálneho obchodu je dané hlavne historickým vývojom krajiny. Albánsko nebolo súčasťou jednotného trhu v rámci bývalej Juhoslávie, a teda medzi ním a ostatnými krajinami ZB neexistujú pozostatky obchodných vzťahov a sietí, ako je to vo zvyšku regiónu. Albánsko bolo po dlhý čas veľmi uzavretou až autarknou ekonomikou, ktorá sa celkovo nezapájala do regionálneho, ani medzinárodného obchodu. Na druhej strane však pri Albánsku možno pozorovať najvyššie napojenie na jednotný trh EÚ v regióne, pričom jeho najväčším obchodným partnerom je Taliansko. Nižší podiel na vnútroregionálnom obchode vykazuje aj Chorvátsko, čo je, podľa nášho názoru, prevažne spojené jednak s vyššou úrovňou jeho ekonomického rozvoja v porovnaní s ostatnými krajinami ZB, jednak s historicky nízkou vôľou k obnovovaniu ekonomických vzťahov s krajinami bývalej Juhoslávie.

Naopak, medzi krajiny s intenzívnejšími obchodnými vzťahmi v rámci regiónu patrí Čierna Hora a Bosna a Hercegovina. Zahraničný obchod Bosny a Hercegoviny v rámci ZB je však veľmi úzko vyhranený, keďže ide predovšetkým o obchod medzi Federáciou Bosna a Hercegovina a Chorvátskom a Republikou srbskou a Srbskom. Rovnakú skutočnosť môžeme pozorovať aj v prípade Čiernej Hory, v ktorej viac ako štvrtinu zahraničného obchodu predstavuje vzájomný obchod so Srbskom. Dôvodom pre daný vysoký podiel vnútroregionálneho obchodu Bosny a Hercegoviny, ako aj Čiernej Hory je ekonomická nesebestačnosť, v dôsledku čoho sú krajiny závislé od vysokých úrovni dovozu potravín, spracovaných palív či iných komodít. Významným faktorom sú však i historické väzby a etnická blízkosť.

Z hľadiska skúmania objemov importu a exportu jednotlivých krajín v rámci vnútroregionálneho obchodu sme zároveň dospeli k záveru, že kým región predstavuje relatívne významnú exportnú destináciu pre všetky krajiny, okrem Albánska, z hľadiska importu nie je vnútroregionálny obchod pre väčšinu krajín (okrem Bosny a Hercegoviny a Čiernej Hory) dôležitým zdrojom tovarov a služieb. Na základe preukázanej nízkej úrovne rozvoja vnútroregionálneho obchodu tvrdíme, že s rozpadom jednotného trhu v rámci Juhoslávie došlo k rozvratu ekonomických vzťahov, ktoré podľa nami analyzovaných údajov nesmerujú k obnove.

Treba však uviesť, že uvedený rozsah obchodu medzi krajinami ZB neodráža reálny objem realizovaných obchodných transakcií, pretože určitá časť výmeny tovarov a služieb prebieha v neoficiálnej forme a nie je zahrnutá do štatistík. Značná časť obchodu teda buď spadá do tzv. šedej ekonomiky, alebo nadobúda formu barteru, pričom jej rozsah je ťažké odhadnúť a tak je možné, že dochádza k podhodnoteniu úrovne vnútroregionálneho obchodu.

Napriek tomu však nemožno predpokladať, žeby aj v prípade zarátania neoficiálneho obchodu došlo k prevratným výsledkom. Faktory, ako je existencia netarifných bariér obchodu, podobné ekonomické zameranie (odvetvia náročné na pracovnú silu) a nízka komplementarita produkcie v rámci regiónu totiž podstatne znižujú potenciál rozvoja obchodu medzi krajinami ZB. Navyše, trhy krajín regiónu sú relatívne malé a nízko rozvinuté, a teda jednotlivé krajiny logicky inklinujú k rozvoju ďalšieho obchodu so silnými a veľkými ekonomikami jednotného trhu EÚ, ktoré ponúkajú viac obchodných príležitostí ako susedné krajiny (Grupe a Kušič, 2005).

Na potvrdenie tohto nášho záveru sme skúmali aj trendy vývoja významnosti vnútroregionálneho obchodu pre krajiny ZB a porovnávali sme ich s vývojom obchodných vzťahov ZB s EÚ. Za základný ukazovateľ sme si stanovili mieru rastu vnútroregionálneho obchodu a podiel vnútroregionálneho obchodu na celkovom objeme zahraničného obchodu ZB, ktorých vývoj uvádzame v tabuľke 4.

T a b u ľ k a 4

Vývoj vnútroregionálneho obchodu na západnom Balkáne, 2005 – 2012 (v %)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Miera rastu celkového importu, ZB	7.1	22.1	31.3	22.7	-29.1	0.1	18.6	-6.9
Miera rastu vnútroregionálneho importu	22.5	35.6	39.9	25.0	-31.7	8.0	16.9	-6.4
Miera rastu celkového exportu, ZB	14.5	30.8	26.7	18.2	-25.4	17.5	19.9	-8.0
Miera rastu vnútroregionálneho exportu	18.3	36.7	37.4	27.2	-29.2	-0.74	17.3	-5.8
Podiel vnútroregionálneho importu na celkovom importe	9.4	10.5	11.3	11.5	11.1	11.9	11.8	11.8
Podiel vnútroregionálneho exportu na celkovom exporte	24.3	25.4	27.5	29.5	27.9	25.0	24.5	25.1

Prameň: Vlastné výpočty na základe údajov z UN Comtrade.

Nová dohoda o CEFTA vstúpila do platnosti v novembri 2007, teda jej vplyv na rast vnútroregionálneho obchodu, ako aj potenciálne odvrátenie zahraničného obchodu s EÚ, by sa mal prejavovať od roka 2008. Ako môžeme vidieť v tabuľke 4, v roku 2008 nedošlo v porovnaní s predošlými rokmi k výraznejšiemu nárastu obchodu v rámci ZB, avšak podľa analýzy zahraničného obchodu ZB s EÚ v tomto roku došlo k poklesu podielu EÚ (pozri tab. 2 a 3). Pokiaľ vezmeme do úvahy, že v roku 2008 možno v prípade regiónu identifikovať značný pokles rastu tak exportu, ako aj importu, implicitne by sme mohli vyvodit', že už v prvom roku zavedenia dohody CEFTA došlo divergencii obchodu s EÚ na úkor vnútroregionálneho obchodu. V tejto súvislosti je ale otázny vplyv svetovej krízy, teda do akej miery mala na tento vývoj vplyv ekonomická integrácia

v regióne a v akej miere celkový pokles obchodnej aktivity EÚ. V roku 2009 došlo v súvislosti s vypuknutím globálnej krízy k celkovému zníženiu zahraničnoobchodnej aktivity ZB, pričom miera rastu vnútroregionálneho obchodu klesla výraznejšie ako miera rastu celkového zahraničného obchodu ZB, hlavne v oblasti exportu. Zároveň sa znížil i podiel vnútorného obchodu v regióne na celkovom importe aj exporte, kým v obchode s EÚ došlo v tomto roku k rastu podielu importu z EÚ a miernejšiemu poklesu podielu exportu ako v prípade vnútroregionálneho podielu exportu. V nasledujúcom roku 2010 už došlo k obnove rastu podielu exportu krajín ZB do EÚ, kým vnútroregionálny export naďalej klesal. Miera rastu importu v rámci ZB rástla rýchlejšie ako miera rastu celkového importu regiónu a podiel vnútroregionálneho importu vykazuje mierny nárast na úkor importu z EÚ, ktorý zostal na rovnakej úrovni (pozri tab. 1). V nasledujúcich dvoch rokoch (2011 a 2012) nedošlo z hľadiska vnútroregionálneho obchodu k výraznejším zmenám, podiel vnútroregionálneho exportu aj importu sa ustálil a miera rastu vnútroregionálneho obchodu relatívne kopírovala vývoj celkového zahraničného obchodu. Z daného vývoja sme usúdili, že naše prvočné východisko o existencii odvrátenia obchodu s EÚ v dôsledku vytvorenia zóny voľného obchodu v rámci ZB sa skutočne vzťahovalo iba na krátkodobý trend spojený s ekonomickým vývojom v Európe, ktorú zasiahla globálna kríza (dôsledky krízy na krajiny ZB sa prejavili až v druhej vlne v roku 2009). Na druhej strane si myslíme, že v súvislosti s vytvorením ekonomickej regionálnej integrácie na západnom Balkáne by postupne mohlo dôjsť k zmene štruktúry zahraničného obchodu v tom zmysle, že v rámci exportu by sa krajiny regiónu naďalej sústredili prevažne na jednotný trh EÚ, kde by naplno využívali preferenčné postavenie bezcolného prístupu, a naopak, v oblasti importu by sa začali viac orientovať na krajiny regiónu, pretože niektoré tovary a služby z EÚ je možné substituovať vnútroregionálnym dovozom s nižšími výrobnými a prepravnými nákladmi. Na potvrdenie tohto názoru by však podľa potrebná komplexná analýza komoditnej štruktúry dovozu, čomu sa vzhľadom na rozsah príspevku nemôžeme hlbšie venovať.

Závery skúmania

Na základe popisu úrovne liberalizácie obchodných vzťahov medzi západným Balkánom a Európskou úniou sme dokázali, že medzi týmito celkami dochádza k postupnej ekonomickej integrácii. Zároveň sme zistili, že základnou charakteristikou spojenou s vývojom vzájomných ekonomických vzťahov je postupný rast zahraničného obchodu. Môžeme teda potvrdiť, že v súvislosti s pokračujúcou ekonomickou integráciou spojenou s procesom rozširovania EÚ

dochádza k rozvoju vzájomného obchodu medzi západným Balkánom a Európskou úniou. Z analýzy obchodných vzťahov krajín ZB nám vyplýva, že zo všetkých krajín regiónu smeruje viac ako 50 % exportu na trh EÚ a Únia je zároveň najväčším dovozcom z regiónu. Z hľadiska skúmania vývojových trendov sme zistili, že v poslednej dekáde sa zvýšila významnosť Únie ako obchodného partnera regiónu, pričom v priemere došlo v celom regióne k nárastu podielu EÚ na celkovom exporte (značný pokles možno identifikovať iba v prípade Albánska), ako aj k miernemu zvýšeniu podielu EÚ na importe (k výraznejšiemu rastu došlo v prípade Bosny a Hercegoviny, Srbska a Čiernej Hory). Na základe doterajšieho vývoja, ako aj uvedených záverov predpokladáme, že táto rastová tendencia, resp. stabilná vysoká úroveň vzájomného obchodu medzi krajinami ZB a EÚ, bude i naďalej pokračovať. Navyše, v roku 2013 dôjde štatisticky k značnému nárastu podielu EÚ na zahraničnom obchode krajín ZB, pretože od júla 2013 sa Chorvátsko stane súčasťou EÚ, a teda jeho podiel sa bude zaračúvať do obchodu s EÚ, a nie do vnútroregionálneho obchodu.

V súlade s našim skúmaním a dosiahnutými závermi konštatujeme, že nami stanovená hypotéza H1: *Postavenie západného Balkánu v rámci politiky rozširovania Európskej únie má pozitívny vplyv na rast vzájomného zahraničného obchodu* – bola potvrdená.

Proces ekonomickej integrácie medzi krajinami ZB sa na rozdiel od liberalizácie obchodu s EÚ (od roku 2000) začal v plnej miere rozvíjať podstatne neskôr (od roku 2008). Napriek tomu aktuálne predstavuje vnútroregionálny obchod podstatnú súčasť zahraničného obchodu všetkých krajín ZB a s výnimkou roka 2009 vykazuje rastovú tendenciu. V súvislosti s týmto rozvojom obchodných vzťahov sme analyzovali, či je na základe doterajšieho vývoja možné identifikovať postupné odvrátenie obchodu ZB s EÚ v prospech vnútroregionálneho obchodu. V rámci nášho skúmania sme dospeli k názoru, že postavenie Európskej únie ako hlavného obchodného partnera nie je v podstatnej miere ovplyvnené pokračujúcou ekonomickou integráciou v rámci regiónu. Z hľadiska importu sme síce identifikovali pokles významnosti EÚ a rast podielu intraregionálneho obchodu, avšak tento vývoj nemôže byť jednoznačne charakterizovaný ako proces odvrátenia obchodu. Navyše v oblasti exportu jednotný trh EÚ predstavuje dlhodobo dominantnú cieľovú destináciu tovarov a služieb krajín ZB určených na vývoz, a to aj v období prebiehajúcej krízy, ktorá sa vyznačuje celkovým poklesom dopytu po tovaroch a službách zo zahraničia.

So zreteľom na uvedené sa na základe nášho výskumu domnievame, že hypotéza H2: *V posledných piatich rokoch dochádza k oslabovaniu pozície Európskej únie ako obchodného partnera krajín západného Balkánu na úkor vnútroregionálneho obchodu* – nebola potvrdená.

Literatúra

- BREZÁNI, P. – NIKOLIĆ, M. – STRÁŽAY, T. (2007): Spôsoby, ktorými môžu krajiny západného Balkánu (resp. Srbsko) prispieť k zvyšovaniu konkurencieschopnosti a životaschopnosti Európskej únie z hospodárskeho, sociálneho a civilizačného hľadiska. Bratislava: RC SFPA. Dostupné na: <<http://www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/184>>.
- CERNAT, L. (2001): Assessing Regional Trade Arrangements: Are South-south RTAs More Trade Diverting? In: Policy Issues in International Trade and Commodities. [Study Series, No. 16.] New York – Geneva: United Nations, 29 s. ISBN 92-1-112544-8.
- DG Trade (2011): EU Reinstates Trade Preferences for the Western Balkans until 2015. [Online.] Brussels: European Commission, december. Dostupné na: <<http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=772>>.
- DG Trade (2012): Western Balkan Countries: EU Bilateral Trade and Trade with the World. [Online.] Brussels: European Commission, november, 13 s. Dostupné na: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_111477.pdf>.
- DG Trade (2013): Western Balkans. [Online.] Brussels: DG Trade, apríl. Dostupné na: <<http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/regions/balkans/>>.
- EC (2009): EU Regionally Relevant Activities in the Western Balkans 2008/2009. [Commission Staff Working Paper. SEC (2009) 128 final.] Brussels: European Commission, február, 57 s.
- EUROSTAT (2013): Candidate Countries and Potential Candidates: Trading Partners – Flows. Brussels: Eurostat, január. Dostupné na: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupModifyTableLayout.do>>.
- FODOROVÁ, V. – GRANČAY, M. – SZIKOROVÁ, N. (2012): Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie – kniha 1: komplexný pohľad. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm. ISBN 978-80-225-3383-6.
- GRANČAY, M. – SZIKOROVÁ, N. (2012): Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie – kniha 2: individuálny aspekt. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm. ISBN 978-80-225-3374-4.
- GRUPE, C. – KUŠIČ, S. (2005): Intra-regional Cooperation in the Western Balkans: Under which Conditions Does it Foster Economic Progress? [Discussion Paper 37.] London: Centre for the Study of Global Governance.
- HENREKSON, M. et al. (1997). Growth Effect of European Integration. *European Economic Review*, 41, č. 8, s. 1537 – 1557.
- LIPKOVÁ, Ľ. (2011): Európska únia. Bratislava: Sprint dva. ISBN 978-80-89393-33-6.
- LIPKOVÁ, Ľ. a kol. (2010): Ekonomické teórie: medzinárodná ekonómia. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm. ISBN 978-86-225-3130-6.
- ROBSON, P. (1998): The Economics of International Integration. 4th edition. London: Routledge, 352 s. ISBN 0-415-14877-4.
- WORLD BANK/IBRD (2000): Trade Blocs. New York: Oxford University Press, 144 s. ISBN 0-19-521128-6
- VENABLES, A. J. (2001): Winners and Losers from Regional Integration Agreements [Online.] London: London School of Economics, 20 s. Dostupné na: <<http://www.cepr.org/meets/wkcn/2/2306/papers/venables.pdf>>.
- VINER, J. (1950): The Customs Union Issue. New York: Carnegie Endowment for International Peace, 221 s.